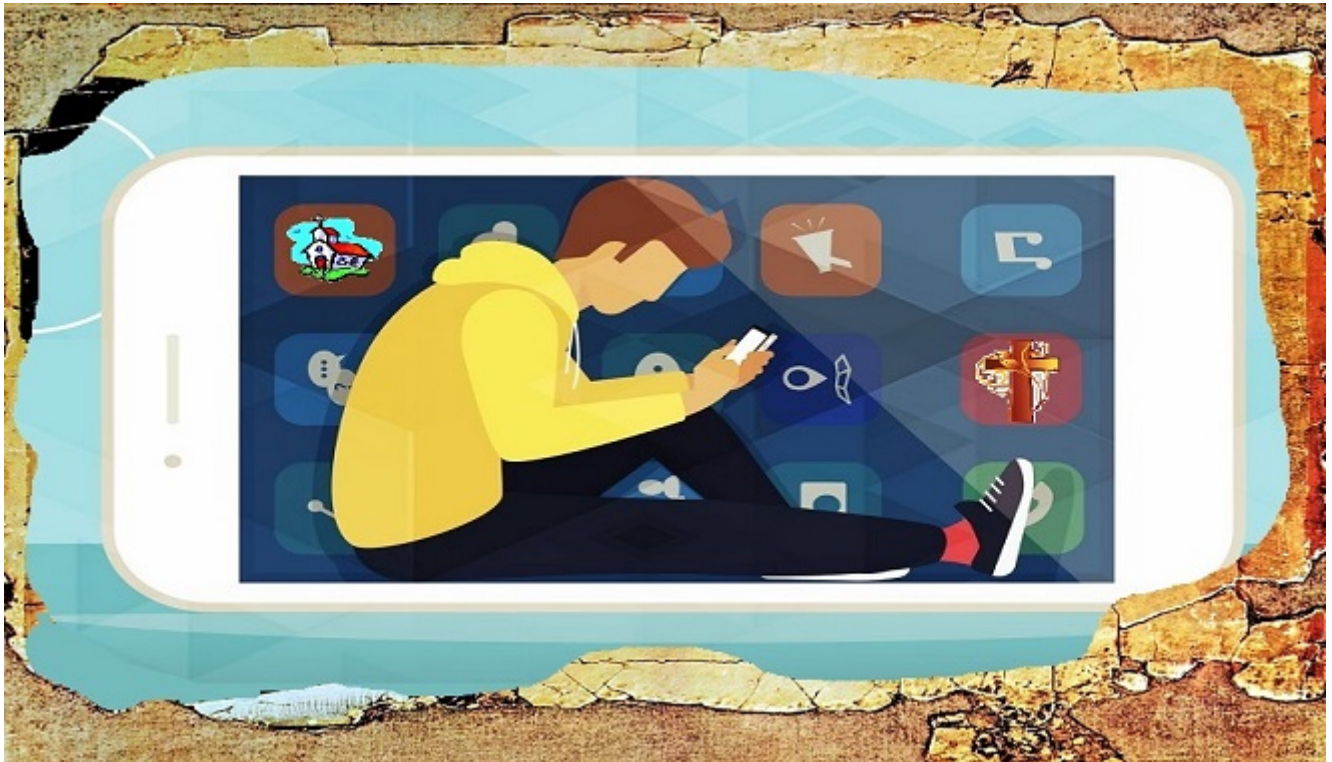

Θρησκευτική παρουσία στο διαδίκτυο: Online διάδοση του Ευαγγελίου

Επιστήμες / Επιστήμη & Θρησκεία

Νικόλαος Παπαϊωάννου, κάτοχος μάστερ θεολογίας

Σύμφωνα με πρόσφατα δεδομένα, περισσότερο από το 80% των νοικοκυριών στην Ελλάδα σήμερα (και 90% στην Ευρώπη των 27)^[1] διαθέτουν πρόσβαση και χρησιμοποιούν το διαδίκτυο. Αυτό σημαίνει ότι το διαδίκτυο δεν αποτελεί πλέον καινοτομία, αλλά ότι έχει ενταχθεί στην καθημερινή μας ζωή. Η γενιά των ανθρώπων που ενηλικιώνεται στις ημέρες μας δεν έχει γνωρίσει στην πλειοψηφία της τον προ διαδικτύου τρόπο ζωής. Έρευνες σχετικά με τις επιδράσεις του διαδικτύου στην ανθρώπινη συμπεριφορά^[2], αναφέρουν ότι η εντατική χρήση του διαδικτύου από τους νέους έχει ως συνέπεια την ανάγνωση λιγότερων βιβλίων, την δυσκολία κατανόησης σύνθετων μηνυμάτων, καθώς και μια αδυναμία διάκρισης μεταξύ εικονικού και πραγματικού κόσμου.

Σε αυτήν την νέα πραγματικότητα υπάρχει θέση για το χαρμόσυνο μήνυμα του Ευαγγελίου; Ιδιαίτερα στην σημερινή συγκυρία, όπου η πρόσβαση στους ναούς

λόγω της πανδημίας είναι πιο δύσκολη από ποτέ. Εν τη απουσία του παραδοσιακού άμβωνα μπορεί το διαδίκτυο να αποτελέσει έναν ψηφιακό άμβωνα για την ηθική ανάπτυξη του ανθρώπου του εικοστού πρώτου αιώνα; Μπορεί το διαδίκτυο να καταστεί μαζικό ποιμαντικό μέσο και να ενσωματωθεί στις πρακτικές της ορθόδοξης Εκκλησίας προσφέροντας στους πιστούς τους κατάλληλους οδοδείκτες προσανατολισμού στις αχανείς λεωφόρους της αδιαφοροποίητης πληροφορίας;

Η χριστιανική παράδοση ήδη από του αποστολικούς χρόνους έχει να επιδείξει αρκετά παραδείγματα γόνιμου διαλόγου της Εκκλησίας με το “νέο” και υιοθέτησης καινοτομιών, έστω και αν η επιφυλακτικότητα μερίδας πιστών καθυστέρησε παροδικά τις εξελίξεις.

Τι έχει να πει ο Παύλος δύο χιλιάδες χρόνια μετά για την ηθική που καλλιεργεί το διαδίκτυο, αναρωτιέται ο Δεσπότης[3], θα χρησιμοποιούσε τα ψηφιακά μέσα για τη διάδοση του Ευαγγελικού μηνύματος στο πλαίσιο της εντολής του Χριστού «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος»:[4]. Ὅπως παρατηρεῖ ο Δεσπότης [5], Ο Παύλος χρησιμοποίησε με ἄριστο τρόπο ὅ,τι τεχνολογία του πρόσφερε η

εποχή του, σε πολλά δε σημεία καινοτόμησε. Χρησιμοποίησε τους Κώδικες που θα μπορούσαμε να προσομοιάσουμε με τις σημερινές ταμπλέτες. Αντικατέστησε τα δύσχρηστα «ειλητάρια» με τους Κώδικες, οι οποίοι προσέφεραν φορητότητα και καλύτερη διαχείριση της πληροφορίας. Πρώτος ο Παύλος χρησιμοποίησε τις επιστολές (θα μπορούσαμε να τις συγκρίνουμε με το σημερινό email), ένα μέσο, το οποίο στη συνέχεια κατέστη μοντέλο επικοινωνίας στον αρχέγονο χριστιανισμό. Ο Παύλος εκμεταλλευόμενος και την ταμπλέτα της εποχής του και το email, συνεχίζει ο Δεσπότης, έχοντας στραμμένο το βλέμμα του όχι στο παρελθόν, αλλά στο μέλλον ιδρύει το δικό του ιδιότυπο διαδίκτυο τις χριστιανικές κοινότητες της Μεσογείου. Τρία στοιχεία θα ενοχλούσαν τον Παύλο αν βίωνε το σημερινό διαδίκτυο, σύμφωνα με τον Δεσπότη, ο ναρκισσισμός που συνδέεται με έντονα συμπτώματα φθόνου του άλλου, οι πολλαπλές ταυτότητες και η εικονική ταύτιση των χρηστών μαζί της και η ψευδαίσθηση της παντοδυναμίας, ενώ θα αντιπρότεινε το δικό του facebook, την Αγία Γραφή βασισμένο σε αρχές, όπου οι πρωταγωνιστές δεν θα ήταν ρετουσαρισμένοι δίνοντας προτεραιότητα στην ανακάλυψη μιας ταυτότητας με ένα και μοναδικό στίγμα το «εν Χριστώ» καθώς και την προβολή προς τα έξω όχι ενός χαρούμενου προσώπου, αλλά αυτό του εσταυρωμένου Ιησού[6].

Η Εκκλησία διαχρονικά διαλέγεται με τον κόσμο μέσα από μια διαδικασία πρόσληψης και μεταμόρφωσής του σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης, είτε αυτές αφορούσαν την ρωμαϊκή παντοκρατορία της εποχής του αρχέγονου χριστιανισμού, είτε την σημερινή εποχή της τεχνολογικής αποθέωσης[7]. Αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα η δράση των Πατέρων της Εκκλησίας, οι οποίοι έζησαν και έδρασαν σε ένα πολυπολιτισμικό περιβάλλον και οι οποίοι μύηθηκαν στην ελληνική παιδεία και φιλοσοφία αποκτώντας κατ' αυτόν τον τρόπο τα απαραίτητα εργαλεία για την αποτελεσματικότερη μετάδοση του Ευαγγελικού μηνύματος της Σωτηρίας[8]. Η Εκκλησία, σημειώνει ο Γιαγκάζογλου[9] «προσλάμβανε διαρκώς τον κόσμο και την ιστορία», ενώ «ανάλογα με τις κατά τόπους πολιτισμικές συνθήκες, προσάρμοζε την πορεία της μέσα στην ιστορία, έτσι ώστε η ζωή της, η ζωντανή παράδοση της να δημιουργεί πολιτισμό».

Οι συνέπειες της εκκοσμίκευσης της ελληνικής κοινωνίας τα τελευταία χρόνια αποτυπώνονται έντονα στη συμμετοχή των Ελλήνων στον εκκλησιασμό, η οποία υπολογίζεται για την εποχή πριν την πανδημία του κορονοϊού στο 1-2%[10]. Σε μια πρώτη ανάγνωση, η πενιχρή παρουσία των πιστών στη Θεία Λειτουργία, ως συνέπεια του «θρησκευτικού αποχρωματισμού της κοινωνίας»[11] θα μπορούσε να αποδοθεί στη δυσκολία διαλόγου της Εκκλησίας με το ιστορικό γίγνεσθαι της εποχής μας. Η θέσπιση των περιοριστικών μέτρων από πλευράς της Πολιτείας στην πρόσβαση των πιστών στις Εκκλησίες δημιουργεί μια νέα πραγματικότητα, η

ερμηνεία της οποίας έχει το χαρακτήρα του επείγοντος και ίσως μπορέσει να λειτουργήσει ως καταλύτης για τον απεγκλωβισμό της εκκλησίας από την εσωστρέφεια και την προσκόλληση στην παράδοση, ανοίγοντας νέους διαύλους επικοινωνίας και τρόπους αλληλεπίδρασης με τον σύγχρονο πολιτισμό και θέτοντας τις βάσεις για ένα «δημιουργικό διάλογο με τον κόσμο, με τα σύγχρονα ρεύματα της σκέψης και της τέχνης, με την τεχνολογία, τις θετικές επιστήμες, αλλά και την ενασχόληση για τα προβλήματα και τις σύγχρονες πληγές των ανθρώπων»[\[12\]](#).

Το διαδίκτυο καταλαμβάνει πλέον μεγάλο μέρος της ζωής του σύγχρονου ανθρώπου λειτουργώντας ως ένας χώρος εμπειρίας, ο οποίος διαμορφώνει μια δυναμική πραγματικότητα, στην οποία το μήνυμα του Ευαγγελίου μπορεί να την μεταμορφώσει παράγοντας «μια νέα κατά Χριστόν πραγματικότητα»[\[13\]](#). Ως αντανάκλαση της κοινωνίας το διαδίκτυο, με τα χαρακτηριστικά που περιγράψαμε προηγούμενα, δεν συνιστά ένα απόλυτο κοσμικό μέσο, αφού με μια απλή πλοήγηση μπορεί να διαπιστώσει κανείς την ύπαρξη μεγάλου όγκου ιστοσελίδων θρησκευτικού περιεχομένου, μέσα από τις οποίες παρουσιάζεται ο λόγος του Θεού με διάφορους τρόπους, διαμορφώνοντας ένα αχανές σύμπαν πληροφοριών.

Μια σύντομη αναζήτηση στην ιστοσελίδα της Google λημμάτων, όπως «Αγία Γραφή», «Βίβλος», «Παλαιά Διαθήκη», «Καινή Διαθήκη», «ο λόγος του Θεού», «Ευαγγέλιο», μας έδωσαν τα παρακάτω αποτελέσματα:

Λήμμα	Αποτελέσματα
Ο λόγος του Θεού	7.680.000
Αγία Γραφή	3.530.000
Ευαγγέλιο	1.640.000
Βίβλος	1.360.000
Καινή Διαθήκη	645.000
Παλαιά Διαθήκη	55.800

Πίνακα: Στοιχεία αναζήτησης Google. Τα αποτελέσματα αναφέρονται σε αριθμό ιστοσελίδων. (Ημερομηνία αναζήτησης: 27/02/2021)

Στα πιο δημοφιλή αποτελέσματα εμφανίζονται ιστοσελίδες, οι οποίες περιλαμβάνουν ψηφιακές εκδόσεις του Ευαγγελίου σε μορφή κειμένου με ή χωρίς σχολιασμό, αλλά εκδόσεις του Ευαγγελίου με αρχεία ηχητικής απόδοσης (ανάγνωση του Ευαγγελίου) mp3 ή και mp4 (υπό μορφή βιντεοπαρουσίασης).Ενδεικτική είναι η ιστοσελίδα www.vivlos.net, η οποία

λειτουργεί με την αιγίδα της Ελληνικής Βιβλικής Εταιρείας. Αξίζει να αναφερθεί ότι η ιστοσελίδα περιέχει υπερσύνδεσμο από όπου μπορεί ο χρήστης να αποκτήσει πρόσβαση στην Αγία Γραφή σε 500 γλώσσες. Η ιστοσελίδα παρέχει πρόσβαση στα ιερά κείμενα του χριστιανισμού σε διάφορες ηλεκτρονικές μορφές με δυνατότητα ανάκτησης. Τα αρχεία αναπαράγονται και στο κανάλι YouTube του AntonTasos[14], το οποίο έχει καταγράψει από το 2009 περίπου 7.100.000 επισκέψεις.

Μπορεί οι αριθμοί να φαντάζουν εντυπωσιακοί, όμως αν προβούμε σε παρόμοια αναζήτηση σε άλλες χριστιανικές ομολογίες, θα διαπιστώσουμε ότι η Ορθοδοξία υπολείπεται κατά πολύ σε ότι αφορά στην παρουσία της στο διαδίκτυο, καθώς επίσης θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι και οι ανεπίσημες ιστοσελίδες που πρεσβεύουν την ορθοδοξία εγείρουν ερωτηματικά σχετικά με την εγκυρότητα του περιεχομένου τους.

Σύμφωνα με τον Μπαθρέλλο,[15] «μια υγιής και εξωστρεφής Εκκλησία δεν επενδύει μόνο στη λατρεία και τη θεολογία, αλλά και στην ιεραποστολή. Η εντολή του Χριστού “πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τα έθνη” παραμένει και για τους χριστιανούς της εποχής μας τόσο επίκαιρη και υποχρεωτική όσο και κάθε άλλη». Πλέον τα τεχνολογικά μέσα της εποχής μας, μας δίνουν τη δυνατότητα να προσεγγίσουμε όχι μόνο τα «έθνη» δίπλα μας, αλλά σε οποιοδήποτε μέρος της οικουμένης. Έτσι, η διάδοση του ευαγγελίου με τη χρήση του διαδικτύου θα μπορούσε να αποτελέσει μια μορφή σύγχρονης Ιεραποστολής με τους όρους ενός σύγχρονου διαλόγου, με τον σύγχρονο άνθρωπο στο πνεύμα του θαύματος της

Πεντηκοστής, το οποίο όπως παρατηρεί ο Αρχιεπίσκοπος Αμερικής Δημήτριος[16] δεν συνιστάται στο ότι οι πιστοί είχαν τη δυνατότητα να κατανοήσουν την ομιλία ενός ανθρώπου, αλλά στο ότι το Ευαγγέλιο εκφράστηκε στη γλώσσα κάθε πιστού υπογραμμίζοντας ότι η αλήθεια του Χριστού δεν εξαρτάται από το πολιτιστικό πλαίσιο, αφού μπορεί να ενσωματωθεί στο πολιτιστικό, γλωσσικό ή τεχνολογικό προσθέτουμε εμείς πλαίσιο. Συνεπώς, ο διάλογος με τον σύγχρονο ψηφιακό κόσμο θα πρέπει να αποτελεί προτεραιότητα της Εκκλησίας.

Σήμερα η διακίνηση της πληροφορίας σχετικά με το Ευαγγέλιο και τον λόγο του Θεού αριθμεί χιλιάδες ιστοσελίδες, στο λαβύρινθο των οποίων καλείται ο σύγχρονος πιστός ή οποιοσδήποτε άλλος ενδιαφερόμενος να πλοηγηθεί αναζητώντας πληροφορίες, γεγονός που αναδεικνύουν τα βασικά ερωτήματα στο πλαίσιο της προβληματικής του διαδικτύου. Μήπως αυτή η ευκολία στην πρόσβαση ενός τεράστιου όγκου πληροφορίας αναρωτιέται ο Κόιος[17] αντί να βοηθήσει στην αφομοίωση του περιεχομένου της πίστης, τελικά καθιστά τους χρήστες απλούς καταναλωτές θρησκευτικού περιεχομένου; Επιπρόσθετα πως είναι δυνατόν ο σύγχρονος άνθρωπος να διαχειριστεί όλον αυτόν τον όγκο πληροφορίας, αφού είναι γνωστό ότι οι δυνατότητες επεξεργασίας του ανθρώπινου εγκεφάλου είναι περιορισμένες[18].

Στο διαδικτυακό σύμπαν ο άνθρωπος έχει ανάγκη μιας πνευματικής πυξίδας για να προσανατολιστεί, αφού το διαδίκτυο είναι ένα μέσο βοηθητικό και ωφέλιμο, όμως για να ζήσει ο πιστός στην εν Χριστώ ζωή χρειάζεται παράλληλα την πνευματική προσωπική καθοδήγηση από πνευματικό πατέρα, καθώς επίσης και την επικοινωνία με άλλους πνευματικούς αδελφούς, ώστε να βιώνεται η εντολή της αγάπης, όπως και οι άλλες εντολές, όπως η συμμετοχή στη Θεία λατρεία, το μπόλιασμα στο σώμα του Χριστού που είναι η Εκκλησία[19].

Αναζητώντας την ετυμολογία της λέξεως «ερμηνεύω» οδηγούμαστε σε σχετικές έννοιες όπως «εξηγώ», «μεταφράζω», «κάνω κατανοητό». Όμως, θα πρέπει να διαχωρίσουμε τις έννοιες «εξήγηση» και «ερμηνεία». Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Αγουρίδης,[20] η εξήγηση ενός κειμένου συνάδει με όλα εκείνα τα ιστορικο-φιλολογικά δεδομένα, που οδηγούν στη σκέψη του συγγραφέα, όμως όταν ερμηνεύουμε ένα κείμενο αναφερόμαστε στην προσπάθεια μεταφοράς ή προβολής, του ιστορικού κειμένου εν προκειμένω, στη σύγχρονη ιστορική συγκυρία και στις συνέπειες, που απορρέουν διασφαλίζοντας την πλήρη συνειδητοποίηση του μηνύματος, που το κείμενο θέλει να μεταφέρει. Ας αναρωτηθούμε μαζί με τον Φλωρόφσκυ, τι είναι η Βίβλος;[21] Πρόκειται για ένα ιερό βιβλίο, το οποίο δεν απευθύνεται στον τυχαίο αναγνώστη αλλά απευθύνεται πρωτίστως στους πιστούς [22]. Φυσικά, ο καθένας μπορεί να προσεγγίσει την Καινή Διαθήκη, ή τη Βίβλο στο

σύνολό της, από φιλολογικής ή άλλης πλευράς, όμως μια τέτοια προσέγγιση, πέραν της επιστημονικής ενδεχομένως αξίας της, θα μπορούσε να αποδώσει το Λόγο του Θεού; Και ο αναγνώστης χρησιμοποιώντας μια τέτοια προσέγγιση θα μπορούσε να το κατανοήσει; Θα εξυπηρετούσε το σκοπό της μελέτης του; «Πως λοιπόν θα μπορούσα [να καταλάβω αυτά που διαβάζω] αν κάποιος δεν με οδηγήσει;»^[23] αναρωτιέται ο Αιθίοπας στο απόσπασμα των Πράξεων. Ποιο είναι το αίτημα που απευθύνει στον Φίλιππο; Ζητά να του εξηγήσει ή να του ερμηνεύσει το απόσπασμα που διαβάζει; Και τι πράττει ο Φίλιππος; Τι είδους προσέγγιση χρησιμοποιεί και τι είδους μήνυμα απορρέει από την ερμηνεία του; Έχοντας ομολογήσει ο Αιθίοπας την ανάγκη του για βοήθεια στην κατανόηση του κειμένου ρωτά τον Φίλιππο: «για ποιον ο προφήτης λέει αυτό;»^[24] γεγονός που δίνει την ευκαιρία στο Φίλιππο να θεολογήσει και να κάνει πράξη τα λόγια του Ιησού Χριστού: «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν· καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Ἄμην.»^[25] Ο Φίλιππος δεν αρκείται σε μια φιλολογική ή ιστορική απάντηση αλλά ορμώμενος από την ερώτηση κηρύσσει το Ευαγγέλιο του Χριστού στον Αιθίοπα εντάσσοντάς τον στην Εκκλησία. Η Γραφή ως Λόγος του Θεού, όπως αναφέρουν και οι Πατέρες, και όχι ως λόγος ανθρώπινος περί Θεού χρήζει ερμηνείας λόγω αδυναμίας του νου να συλλάβει το Θείο, όπως γράφει ο Ευαγγελιστής Λουκάς: «Καὶ αὐτοὶ οὐδὲν τούτων συνῆκαν, καὶ ἦν τὸ ρῆμα τοῦτο κεκρυμμένον ἀπ' αὐτῶν, καὶ οὐκ ἐγίνωσκον τὰ λεγόμενα.»^[26] ή του κινδύνου παρερμηνείας από τους νεώτερους ανθρώπους αφού τα πολιτισμικά δεδομένα των συγγραφέων της Γραφής ήταν κατά πολύ διαφορετικά. Γι' αυτό, τα ιερά κείμενα θα πρέπει να ερμηνεύονται εκ νέου σε κάθε γενιά και όπως η συγγραφή τους είναι έργο θεόπνευστο, έτσι και η μελέτη τους προϋποθέτει την συνεργασία Θεού και ανθρώπου με τη βοήθεια του Αγίου Πνεύματος.^[27]

Τόσο η εξήγηση όσο και η ερμηνεία, έτσι όπως ορίσαμε τις έννοιες αυτές προηγούμενα, είναι σημαντικές στιγμές της διαδικασίας κατανόησης των ιερών κειμένων και άρρηκτα συνδεδεμένες με τον σκοπό της μελέτης του αναγνώστη και τη μέθοδο και το στόχο του ερμηνευτή. Δηλαδή, για ποιο λόγο ο αναγνώστης μελετά τα ιερά κείμενα, τι είδους μέθοδο χρησιμοποιεί ο ερμηνευτής στην ανάλυσή του και ποιο είναι το τελικό μήνυμα το οποίο θέλει ο ερμηνευτής να μεταδώσει στον αναγνώστη.

Η διάδοση του ευαγγελίου στο διαδίκτυο μεταφέρει τη θρησκεία online, με τον τρόπο που προσδιορίσαμε προηγούμενα όμως για να αποδώσει πνευματικούς καρπούς προϋποθέτει την συμβολή της επίσημης (official) θρησκευτικότητας ή θρησκείας, δηλαδή της επίσημης θρησκείας, η οποία μπορεί να παράσχει ανά πάσα

στιγμή στους πιστούς τα απαραίτητα εργαλεία αποκωδικοποίησης της πληροφορίας. Συνεπώς, η Ορθόδοξη Εκκλησία, όπως παρατηρεί ο Πατάρων «έχει την ευθύνη όχι μόνο να διδάσκει ή να μεταδίδει περιεχόμενα πίστης, αλλά να δημιουργεί επικοινωνιακά γεγονότα...όπου ο παραλήπτης του περιεχομένου δεν είναι πλέον παθητικό, αλλά ενεργό μέλος της επικοινωνιακής διαδικασίας»^[28]. Μόνο έτσι το surfing του διαδικτύου θα μετατραπεί σε πνευματικό ταξίδι, σε ζώσα επικοινωνιακή εμπειρία.

[Διαβάστε ολόκληρη τη μελέτη εδώ](#)

Παραπομπές:

[1]«Ψηφιακή οικονομία και στατιστικές για την κοινωνία της πληροφορίας - νοικοκυριά και άτομα». Πηγή: Eurostat, Ανακτήθηκε στις 28 Φεβρουαρίου 2021 από: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Digital_economy_and_society_statistics_-_households_and_individuals/el&oldid=510150

[2]ΕναHalabi (Σάρα Μοναχή) (2012), ό.π. σ. 29

[3]Σωτήριος Δεσπότης, (2018) (2021 Φεβρουαρίου 28), «Παύλος και ηθική του Διαδικτύου στον παγκοσμιοποιημένο κόσμο του 1ου μ.Χ. αι. και το μετανεωτερικό 21ο αι. μ.Χ.», 2^ο Διεθνές Συνέδριο Ψηφιακών Μέσων και Ορθόδοξης Ποιμαντικής, Ανακτήθηκε από: <http://www.dmorpc18.com/el/program-2/>

[4] Ματθ. 28:11

[5]Σωτήριος Δεσπότης, (2018), ό.π.

[6]Σωτήριος Δεσπότης, (2018), ό.π.

[7]Αρχιμ. Συμεών Βενετσιάνου, (2006) (2021 Φεβρουαρίου 28), «Το Διαδίκτυο στην υπηρετική υποστολή της Εκκλησίας: Από τον ζήλο της ιεραποστολής μέχρι και την ευθύνη της ισορροπίας», *Εισήγηση στην Ημερίδα Υπευθύνων Εκκλησιαστικού Τύπου*, Ανακτήθηκε από: <http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/commitees/press/venetsianos.htm>

[8] EvaHalabi (Σάρα Μοναχή) (2012), ό.π. σ. 39

[9] Σταύρος Γιαγκάζογλου, «*Στο Μεταίχμιο Της Θεολογίας. Δοκίμια για τον διάλογο θεολογίας και πολιτισμού*», Αθήνα: Εκδόσεις Δόμος, 2018, σ. 491

[10] Σταύρος Γιαγκάζογλου, (2018), ό.π. σ.493

[11] Σταύρος Γιαγκάζογλου, (2018), ό.π. σ.492

[12] Σταύρος Γιαγκάζογλου, (2018), ό.π. σ.404

[13] Επισκόπου Πατάρων Ιωσήφ, (2015) (2021 Φεβρουαρίου 28), «Ψηφιακός «Λόγος»: μια περισυλλογή περί της μετάδοσης της ζώσας εμπειρίας του Ευαγγελίου στην εικονική εποχή», *1^ο Διεθνές Συνέδριο Ψηφιακών Μέσων και Ορθόδοξης Ποιμαντικής*, Ανακτήθηκε από: <https://www.romfea.gr/images/article-images/2015/05/pataron.pdf>

[14] <https://www.youtube.com/user/AntonTasos>

[15] Δημήτριος Μπαθρέλλος, «Οι Χριστιανοί στους χρόνους της μετα-εκκοσμίκευσης. Σκέψεις και προτάσεις για τη θέση και τη μαρτυρία της Εκκλησίας στον δημόσιο χώρο», Αθήνα: Εκδόσεις Εν Πλω, 2016, σ. 173

[16] Αρχιεπ. Αμερικής Δημήτριος, «Οι Ορθόδοξες Εκκλησίες εντός ενός πλουραλιστικού κόσμου», *Σύναξη 86* (2003), σ. 70

[17] Νικόλαος Κόιος, (2015) (2021 Φεβρουαρίου 28), «Πεμπτουσία: Μια πρόταση «ζωής» στο διαδίκτυο», *1^ο Διεθνές Συνέδριο Ψηφιακών Μέσων και Ορθόδοξης Ποιμαντικής*, Ανακτήθηκε από: <http://www.dmorpc15.com/el/program-2/>

[18] Πρωτοπρ. Γρηγόριος Σταμκόπουλος, (2015) (2021 Φεβρουαρίου 28), «*ΣΤΡΟΓΓΥΛΗ ΤΡΑΠΕΖΑ: Ποιμαντική - Θεολογία - Θεία Λατρεία στο Διαδίκτυο. Πραγματικότητα, προβλήματα, προοπτικές*», *1^ο Διεθνές Συνέδριο Ψηφιακών Μέσων και Ορθόδοξης Ποιμαντικής*, Ανακτήθηκε από: <http://www.dmorpc15.com/el/program-2/>

[19] Αρχιμ. Εφραίμ, (2015) (2021 Φεβρουαρίου 28), «Η μετάδοση του

Θείου Λόγου μέσω του διαδικτύου», 1^ο Διεθνές Συνέδριο Ψηφιακών Μέσων και Ορθόδοξης Ποιμαντικής, Ανακτήθηκε από: <http://www.dmorpc15.com/el/program-2/>

[20] Σάββας Αγουρίδης, «*Ερμηνευτική των ιερών κειμένων*» Αθήνα: Άρτος Ζωής, 2008, σ. 18

[21] π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ, *Θέματα Ορθόδοξου Θεολογίας*, Μτφρ. Αντώνης Κουμάντος και άλλοι, Αθήνα: Άρτος Ζωής, 1973, σ. 42

[22] Φλωρόφσκυ, (1973), ό.π. σ. 42

[23] Πραξ. 8:31

[24] Πραξ. 8:34

[25] Ματθ. 28:19-20

[26] Λουκ. 18:34

[27] John Breck, «Orthodoxy and the Bible Today», in John Breck et al., *The legacy of St. Vladimir*, (Crestwood, N.Y.: St. Vladimir's Press, 1990) σ. 144

[28] Επισκόπου Πατάρων Ιωσήφ, (2015), ό.π. σ. 12

<https://bit.ly/3KOWNyO>